سرای جاویدان

(معاد شناسی از منظر روایات و قرآن)

سید جلال رضوی همدانی

www.ketab.ir

سر شناسنامه :
سرشناسه: رضوی همدانی، سید جلال ۱۳۴۵ همدان
عنوان و نام پدیدآور: سرای جاویدان/ مولف: سید جلال رضوی همدانی.
مشخصات نشر: قم، سوم شعبان، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری: ۲۲۷ص. وزیری
ISBN 978-964-8374-32-2
فهرست نویسی: فیپا
موضوع: معاد،برزخ، آفرینش تا مرگ، برزخ یا عالم قبر، معادشناسی
رده بندی کنگره: ۱۳۹۵، ۱۲ر۶۳س/۴۷/۱۳BP
رده بندی دیویی: ۱۳۵/۲۹۷
شماره کتابشناسی ملی: ۴۴۲۰۰۴۷

انتشارات سوم شعبان

مولف : سید جلال رضوی همدانی.
طرح جلد : علی شیرینی
صفحه آرایی : محمد مهدی روحی
ناشر : سوم شعبان
قطع : وزیری
نوبت چاپ : زمستان ۱۳۹۵
شمارگان : ۱۰۰۰ جلد
قیمت : ۱۰۰۰۰تومان
شابک :ISBN 978-964-8374-32-2
فهرست نویسی بر اساس فیپا
مرکز پخش : قم ، موسسه فرهنگی نور ایمان
تلفن :۷۷۴۰۹۶۲-۰۲۵ همراه :۰۹۱۳۲۵۱۲۷۵۹

www.ketab.ir

فهرست:

پیشگفتار ۱۲

بخش اول از آفرینش تا مرگ

طلیعه‌ی بحث ۱۹

اشاره ای به آفرینش روح و جسم ۲۰

کاربردهای موت و حیات در قرآن ۲۱

الف: دربارهٔ نباتات ۲۱

ب: دربارهٔ حیوانات ۲۱

ج: دربارهٔ انسان ۲۲

د: دربارهٔ امور معنوی ۲۲

حرکت کاروان تکوین انسان با مرگ ۲۳

سرگذاشتن سه مرحله تا آخرت ۲۵

در آستانهٔ مرگ ۲۷

تصویری از گور ۳۱

پاسخ به یک پرسش ۳۴

بهترین مرگ ۳۵

چرا به یاد مرگ نیستیم؟ ۳۶

علل ترس مردم از مرگ ۳۶

الف) ترس از معدوم شدن ۳۶

ب) ترس از پرونده سیاه اعمال ۳۷

فوائد یاد مرگ و ایمان به معاد ۳۸

انواع مرگ ۳۹

۱. مرگ دل ۳۹

۲. مرگ جامعه ۴۰

۳. مرگ سرخ و شهادت ۴۱

۴. حالات مختلف مرگ ۴۲

چگونگی مرگ انسان‌ها در آیات قرآن ۴۳

توبه، ابعاد و شرایط آن ۴۴

معنای توبه ۴۴

مراحل توبه ۴۵

تأخیر توبه ۴۵

قبول نشدن توبه ۴۶

ابعاد توبهٔ حقیقی ۴۶

اشاره به چند ثمرهٔ توبه ۴۸

شرایط و انواع توبه ۴۹

همراهی ولایت شرط اعمال صالح ۵۰

راههای توبه و جبران ۵۱

چند تذکّر ۵۳

پذیرش توبه از سوی خداوند است ۵۵

وصیّت و ابعاد آن ۵۶

حکم تکلیفی وصیّت ۵۷

نمونه هایی از وصیّت واجب ۵۸

نمونه ای از وصیّت مستحب ۵۸

[illegible] وصیّت ۵۹

توجه به چند امر هنگام وصیّت ۵۹

وصیّتی نمونه ۶۲

ضرورت عمل به وصیت ۶۴

عوامل آسان کنندهٔ جان دادن هنگام سکرات و غمرات مرگ ۶۴

چه کسانی به هنگام مرگ نزد محتضر حاضر می شوند؟ ۶۷

۱. فرشته‌ی مرگ (ملک الموت) ۶۷

۲. شیطان ۶۷

۳. پیامبرﷺ و امامانﷺ ۶۸

www.ketab.ir

قبض روح کنندگان ۶۹
۱. شاهد قرآنی بر قبض روح توسط خداوند ۷۰
۲. شاهد قرآنی بر قبض روح توسط ملک الموت ۷۰
۳. شاهد قرآنی بر قبض روح توسط فرشتگان ۷۰
پاسخ به یک پرسش ۷۱
مسائل مورد سؤال در قبر ۷۱
عوامل از بین برندهٔ فشار قبر ۷۲
عوامل تشدید کنندهٔ عذاب قبر ۷۲

بخش دوم برزخ و عالم قبر

برزخ در نظر اهل لغت ۷۵
دلایل اثبات برزخ ۷۶
وجود عالم برزخ ۷۹
زندگی برزخی ۸۰
یاران برزخی ۸۱
حالات برزخیان ۸۱
ارتباط با اهل برزخ ۸۱
فوائد برزخ ۸۲
تجسّم اعمال در برزخ ۸۳
گوشه ای از عوامل عذاب برزخی ۸۴
عذاب برزخی برای مؤمن ۸۶
گوشه ای از عوامل رفاه و سعادت برزخی ۸۶
۱. محبّت به پیامبرﷺ و اهل بیت علیهم‌السلام ۸۶
۲. شهادت در راه خدا ۸۷
۳. تبلیغ دین و آگاه نمودن مردم ۸۸
۴. مردن در شب و روز جمعه ۸۸
۵. اهتمام به نماز و رکوع ۸۸
۶. تأثیر صلوات بر حالات پس از مرگ ۸۹
۷. زیارت امام حسین علیه‌السلام ۸۹
۸. سه گروه زنان ۸۹
۹. خیرات و هدایا ۹۰
خصوصیّات زندگی روح در عالم برزخ ۹۰
مقایسهٔ عذاب برزخی با عذاب قیامت ۹۳
مدت برزخ ۹۵
تجسّم اعمال در برزخ ۹۷
ثبت اعمال انسان ۹۷

بخش سوم معادشناسی

جایگاه معاد ۱۰۱
اهمیّت اعتقاد به معاد ۱۰۳
اعتقاد پیغمبران به قیامت ۱۰۴
انگیزه های انکار معاد ۱۰۵
۱. گریز از مسئولیت ۱۰۵
۲. عدم ایمان به قدرت و علم خداوند ۱۰۶
۳. آگاهی نداشتن از زمان قیامت ۱۰۷
۴. زنده کردن مردگان ۱۰۷
۵. مرگ، پایان قدرت خدا و فانی شدن ۱۰۸
راه های اثبات معاد ۱۰۹
۱. آفرینش مخلوقات ۱۰۹
۲. قدرت مطلق خداوند ۱۱۰
۳. همانند آفرینش جهان ۱۱۱

www.ketab.ir

دلایل اثبات معاد ۱۱۲
۱. عدالت خدا، دلیلی برای اثبات معاد.. ۱۱۲
چند پاسخ به یک پرسش ۱۱۳
۲. حکمت خدا، دلیلی برای اثبات معاد ۱۲۰
۳. دلیل فطرت ۱۲۵
۴. دلیل حکمت ۱۲۶
۵. دلیل عدالت ۱۲۶
۶. دلیل حرکت و هدف ۱۲۷
۷. دلیل رحمت ۱۲۷
۸. دلیل نفی اختلاف ۱۲۸
۹. دلیل بقای روح ۱۲۸
آثار ایمان به معاد و یاد آن ۱۲۹
نقش ایمان به معاد در عملکرد انسان.. ۱۲۹
نقش ایمان به معاد در توجه به محرومان ۱۳۰
نقش ایمان به معاد در برخورد با طاغوتیان ۱۳۱
نقش ایمان به معاد در مسائل نظامی .. ۱۳۲
نقش ایمان به معاد در مسائل اقتصادی.۱۳۳
ایمان به معاد، پشتوانهٔ تمام کمالات .. ۱۳۳
ایمانِ همراه با یاد معاد ۱۳۴
آثار یاد مرگ و معاد ۱۳۵
تعبیرات قرآن دربارهٔ معاد ۱۳۸
نام های قیامت در قرآن ۱۳۹
ظهور کوری و کری ۱۴۶
گشودن نامه‌ها ۱۴۶
پرسش ۱۴۶
وزن ۱۴۶
حکم ۱۴۶
بقاء ۱۴۷
مأوا ۱۴۷
مصیر ۱۴۷
مسابقه ۱۴۷
منافسه ۱۴۷
تجسّم نور ایمان ۱۴۸
محیط ۱۴۸
مِرصاد ۱۴۹
قصاص ۱۴۹
آزمایش به آتش ۱۴۹
قرار ۱۴۹
ملاقات ۱۴۹
اشارات ۱۵۰
نفخ صور و ابعاد آن ۱۵۱
ناگهانی بودن هر دو نفخه ۱۵۱
معنای صور ۱۵۴
[illegible] در صور ۱۵۶
نظام آفرینش در آستانهٔ قیامت ۱۵۷
وضع آسمان ها ۱۵۸
وضع خورشید و ماه ۱۵۹
وضع ستارگان ۱۶۰
وضع زمین ۱۶۱
وضع کوه ها ۱۶۲
گواهان روز قیامت ۱۶۳
گواهی اندام ها ۱۶۴
گواهی امام ۱۶۷
گواهی شاهدان ۱۶۷
شاهدان قیامت ۱۶۸

www.ketab.ir

۱. خداوند ۱۶۸
۲. انبیا ۱۶۹
۳. امامان معصوم علیهم‌السلام ۱۷۰
۴. فرشتگان (دو فرشتهٔ رقیب و عتید) . ۱۷۰
۵. زمین ۱۷۱
۶. وجدان ۱۷۲
۷. اعضای بدن ۱۷۳
۸. زمان ۱۷۴
۹. اعمال ۱۷۵
چگونگی این گواهی ۱۷۷
حساب و کتاب در دادگاه اخروی ۱۷۸
شاکیان روز قیامت ۱۷۹
۱. رسول الله صلی‌الله‌علیه‌وآله ۱۷۹
۲. قرآن ۱۸۱
۳. مسجد ۱۸۲
۴. رهبران آسمانی ۱۸۴
تجسّم اعمال و ابعاد آن ۱۸۵
دسته های آیات تجسّم اعمال ۱۸۹
تجسّم اعمال از دیدگاه ملاصدرا رحمه‌الله ۱۹۱
ارتباط منطقی میان تجسّم اعمال و رؤیا..۱۹۲
چیستی تجسّم اعمال ۱۹۲
تجسّم اعمال در قیامت ۱۹۴
نمونه هایی از تجسّم اعمال ۱۹۵
تجسّم عمل، نشان ابدیّت ۱۹۹
سیمای مجرمان و کفّار ۲۰۱
وضع عقل ۲۰۱
وضع پیشانی و چشم ها ۲۰۱
وضع صورت مجرمان ۲۰۳
وضع بینی مجرمان ۲۰۳
وضع دهان و زبان ۲۰۴
وضع دست مجرمان ۲۰۴
سرافکندگی مجرمان ۲۰۵
وضع گردن مجرمان ۲۰۵
وضع دل ها ۲۰۵
وضع پهلو و کمر ۲۰۶
وضع درون مجرمان ۲۰۷
وضع پوست ۲۰۸
بحثی کوتاه دربارهٔ رجعت ۲۰۹
معنای رجعت ۲۱۰
رجعت در قرآن ۲۱۲
آیات رجعت در قرآن کریم ۲۱۶
رجعت در روایات ۲۱۸

www.ketab.ir

پیشگفتار

«یا أَیُّهَا الْإِنسانُ إِنَّکَ کادِحٌ إِلی رَبِّکَ کَدْحاً فَمُلاقیهِ»[۱].

قرآن کریم در ضمن آیات فراوان، مسئلهٔ مهم برزخ و روز قیامت را به انسانها هشدار داده و با بیانی صریح و روشن، فلسفهٔ روز رستاخیز و کیفیت آن را بیان نموده و با نقل حکایات متعدّد، این حقیقت غیر قابل انکار را متذکر شده است. چنین توجهی به زندگی پس از مرگ، نشانگر اهمیت ویژهٔ آن بوده و انسان را به جایگاه والای آن در زندگی راهنمایی میکند.

اساساً یکی از اصلی ترین و عمیق ترین فعّالیتهای تبلیغی انبیا در راستای انجام وظایف رسالت، توجه دادن انسانها به مسئلهٔ معاد بود. پیامبران الهی همواره انسانها را به ایمان و التزام عملی به این حقیقت فراخوانده اند.

توجه به مبدء و معاد، اعتقاد به توحید و قبول معاد، یگانه عنصر مشترکی است که در بیان و بنان انبیاء و کتابهای آسمانی وجود دارد. در حقیقت، اعتقاد به رستاخیز، موجب ژرفنگری در شناخت هدف خداوند از خلقت و نیز دستیابی به معرفت بیشتر دربارهٔ قدرت لایزال الهی خواهد بود.

به تحقیق، توجه به بیان قرآن دربارهٔ مراحل حالات شخص محتضر، از احوال جان دادن گرفته تا قرار گرفتن در قبر و سؤالات نکیر و منکر، و نیز توصیف سرگذشت ارواح در برزخ و حضور در قیامت، ایستادن در پیشگاه حساب و کتاب و در یک کلام، تفکّر در فرجام اندیشی، همه و همه، حقایق غیرقابل گمانی است که میتواند، مطالعه و یاد آوری آنها در سلوک بندگی و تقویت ایمان مؤثر باشد و علاوه بر آثار فردی، یکی از عوامل تأثیرگذار در سازندگی جامعه به حساب آید.

اگر با نگاهی اجمالی، آیات برزخ و معاد را مورد بررسی قرار دهیم با تمام وجود، این حقیقت را درک خواهیم کرد که ایمان به آخرت و اعتقاد به این وعدهٔ الهی موجب بهتر زیستن در زندگی دنیوی خواهد شد؛ چرا که همواره با مرور گذشته از یک سو و جبران آن از سوی دیگر، حالات فعلی را بهسازی کرده و پیش از تأسف در فردا به خاطر از دست رفتههای دیروز، امروز را مغتنم شمرده و موجبات خوشنودی آینده را فراهم میسازیم.

---

۱. سوره انشقاق، آیه ۶.

www.ketab.ir

حضرت علی(ع) فرمود: «اَلْیَوْمَ عَمَلٌ بِلَا حِسَابٍ وَ غَداً حِسَابٌ بِلَا عَمَلٍ».[۱]

حقیقت آن است که دانستن احوال معاد و شناخت عمیق آن، موجب ازدیاد ایمان نسبت به باورهای اعتقادی گردیده و آگاهی از پیامهای قرآن پیرامون معاد، موجب تقویت اعتقاد شخصی میشود. پس، از خدا میخواهیم مقدمات شناخت حقیقت قبر، برزخ و معاد را خود فراهم نموده و ما را از علم الیقین به حق الیقین برساند؛ در غیر این صورت با قیل و قال های لفظی، راه به جایی نخواهیم برد؛ چه بسا گوینده یا نویسنده ای که از معاد میگوید و مینویسد ولی هنوز منازل معاد را به معنای حقیقی آن درک نکرده باشد.

مولوی از درون خود نجوایی بین حیات و مرگ دارد که خالی از لطف نیست به آن اشاره شده:

آزمودم مرگ من در زندگی است
چون رهم زین زندگی پایندگی است
تو مکن تهدیدم از کشتن که من
تشنه خام به خون خویشتن
گر بریزد خون من آن دوست رو
پای کوبان خون افشانم بر او
آزمودم مرگ من در زندگی است
چون رهم زین زندگی پایندگی است
اقتلونی اقتلونی ایها الثقات
ان فی قتلی حیاتا فی حیات
یا منیر الخد یا روح البقا
اجتذب روحی وجد لی باللقا
لی حبیب حبه یشوی الحشا
لو یشا یمشی علی عینی مشی
پارسیگوگرچه تازی خوشترست
عشق را خود صد زبان دیگر ست

---

۱. إرشاد القلوب، ج۱، ص۱۹۲؛ أمالی مفید، ص۹۳، مجلس ۱۱؛ أمالی مفید ص ۲۰۸، مجلس۲۳ و ص۳۴۵، مجلس۴۱؛ بحار الأنوار، ج۶۷، باب ۴۶، ص۷۷ و ج ۷۰، ص۹۶، باب ۱۲۲ و ج۷۴، ۲۹۸، باب ۱۴ و ص۴۱۹، باب ۱۵ و ص۴۲۵، باب ۱۵ (البته در امالی و بحار، به جای «بلا عمل»، «و لا عمل» آمده است).

www.ketab.ir

بوی آن دلبر چو پران می‌شود
آن زبان ها جمله حیران می‌شود[1]

حضرت علی علیه‌السلام فرمود: «**كَفَى بِالْمَوْتِ وَاعِظاً**»[2]. با توجه به این کلام گهربار، معاد، ضمن تقویت بنیهٔ اعتقادی میتواند بهترین واعظ، اندرزگو و هشدار دهنده برای کسانی باشد که فناوری، توسعه و پیشرفت را فاصلهٔ میان خود با «مرگ» و «ماندن تا رفتن» قرار دادهاند؛ چنین افرادی هرگز باور نمیکنند عصر ماشین نیز سرانجام به پایان خواهد رسید و فقط ذات اقدس پروردگار است که طبق آیه «**كُلُّ شَيْءٍ هالِكٌ إِلاَّ وَجْهَهُ**»[3] باقی خواهد ماند. یا برخی دیگر از انسانهای سبک سر، خود را از قاعدهٔ کلی قانون الهی جدا دانسته، «**إِنَّا لِلّهِ**» را قبول کرده و «**إِنَّا إِلَيْهِ راجِعُون**» را باور ندارند؛ اینان، خود را تافته جدا بافته و مستثنی از کل میدانند که دربارهٔ آنها باید گفت: «**النّاس نيامٌ اذا ماتوا انتبهوا**»[4] مردم در خوابند، هنگامی که مرگ را درک نمایند، بیدار میشوند.

از مرحوم حضرت آیت‌الله حاج سید عباس کاشانی، این شخصیت اهل معنا شنیدم که میفرمود: در بازار نجف با کفن فروشی بود که گاهی به حلقهٔ عرفانی مرحوم سید علی قاضی طباطبایی تشریف میکرد. در یکی از جلسات، هنگامی که به محضر مرحوم آقا سید علی قاضی رسید به ایشان گفت: حضرت آقا، مرا نصیحتی فرمایید! آقا سید علی آقا خطاب به او فرمود: شغل شما چیست؟ گفت: در بازار نزدیک حرم مطهر امام علی علیه‌السلام مغازهٔ کوچکی دارم که برد یمانی و کفن کربلا میفروشم. مرحوم آقا سید علی آقا به او فرمود: وای بر تو! هر روز جنازهای را میبینی که پشت سرش جمعیتی «**لا إله إلا الله**» گویان در حرکتند و خود نیز دائماً کفن فروخته و مصارف آن را میبینی، اکنون آمدهای و موعظه طلب میکنی؟! همان

---

۱. مثنوی معنوی، دفتر سوم، بخش ۱۸۴. ترجمه بخش عربی: بکشید مرا؛ بکشید مرا ای اهل وثوق – که همانا در قتل من زندگی در زندگی است. ای چهرهی پرتو افشان، ای روح جاودانگی – روح مرا مجذوب خود کن و به من لقائت را ببخش. مرا محبوبی است که محبتش درون را آتش می زند – اگر بخواهد پا بر دیدگان من بگذارد، گذاشته است.

۲. بحارالأنوار، ج۶۱، ص۲۹، باب۱ و ج۶۸، ص۲۶۴، باب۷۶ و ص۳۲۵، باب ۸۰ و ج۷۰، ص۳۴۲، باب۱۳۷ و ج۷۴، ص۱۳۹، باب۷ و ج۷۴، ص۳۹۰، باب۱۵؛ تحف العقول، ص۳۵؛ الخرائج و الجرائح، ج۱، ص۲۵۱، باب۴؛ اصول کافی، ج۲، ص۲۷۵، باب الذنوب؛ مجموعه ورام، ج۱، ص۲۶۹؛ مصباح الشریعة (ترجمه عبدالرزاق گیلانی) ص۱۸۵.

۳. سوره قصص، آیه ۸۸.

۴. خصائص الأئمة، ص۱۱۲؛ عیون الحکم و المواعظ، ص۶۶؛ مجموعه ورام، ج۱، ص۱۴۵ و ۱۵۰؛ عوالی اللئالی، ج۴، ص۷۳ و ۳۶۱ و ۴۱۰؛ شرح اصول کافی ملاصدرا، ص۳۲۵؛ مرآة العقول، ج۱، ص۳۵۰ و ج۶، ص۱۱۶و ج۸، ص۲۹۳.

www.ketab.ir

حمل جنازه از کنار مغازهات و فروش کفنها تو را بس است تا متخلق گشته و سر به بندگی فرود آوری! مرحوم آیت الله کاشانی﵀ در ادامه فرمود: بعد از مدّتها آن مرد کفن فروش را میدیدم که چگونه به اوج بندگی رسیده و در تهجّد و پارسایی مثال زدنی شده بود.

اثر پیش روی شما که **«سرای جاویدان از منظر روایات و قرآن»** نام گرفته، حاصل درسهای تفسیر قرآن پیرامون برزخ و معاد است که ماهها در حضور دهها نفر از طلاب و فضلای حوزه علمیه قم مورد بحث و بررسی قرار گرفته و در تبیین مباحث از کتب گران سنگ تفسیری و دیگر منابع معاد شناسی بهره برده شده و به فضل الهی و عنایت حضرت بقیةُ الله الاعظم﵀ با همّت دوستان به زیور طبع آراسته گردید. امید آن میرود که این برگ سبز همچون ران ملخ از مورچه مانندی ضعیف مثل بنده در پیشگاه سلیمانی و پادشاهی رب الارباب حضرت حق جلّ و اعلی مقبول افتد و در روز حساب صحیفه‌های بر اعمال پسندیده ما قرار گیرد.

خدایا چنان کن سرانجام کار
تو خوشنود باشی و ما رستگار

۱۳۹۰ هـ. ش ـ قم المقدسه
سید جلال رضوی همدانی

www.ketab.ir